

JOSEF MACŮREK

Z KORESPONDENCE POBĚLOHORSKÉ EMIGRACE

Korespondence české pobělohorské emigrace patří nepochybně mezi důležité prameny z českých i evropských dějin. Přesto, že se z ní důležité, ne-li nejdůležitější části nezachovaly, osvětluje — i v tom stavu, jak se zachovala — mnohé otázky z dějin 2. čtvrti 17. století.

Při studiu této korespondence narážíme na četné obtíže: nejen proto, že jde vesměs o torzum korespondence daleko širší, ale i proto, že je — v souvislosti s rozptýlením pobělohorské emigrace takřka po celé Evropě — roztržštěna po nesčetných evropských archívech a že sebrání takové korespondence vcelku je nad síly mnohých badatelů. Vidět to už z dosavadního průzkumu, který prováděli historikové čeští i cizí.¹ I po jejich velké práci nelze říci, že se jim podařilo získat ucelenou představu, ani pokud jde o rozsah této korespondence, ani co se týče osudů české pobělohorské emigrace na půdě německé, polské, slovenské, švédské či jiné.

Úvaha, která následuje a která je jen výsekem z práce zaměřené daleko šíře, přihlíží v naznačeném směru k prostředí polského či polsko-litevského státu, kde velká část české pobělohorské emigrace (zejména od r. 1628) žila a kam obraceli své zraky — dříve či později — také mnozí jiní pobělohorští emigranti, kteří se pohybovali v různých končinách Evropy. Zaměřuje se i v tomto směru dílčím způsobem na písemný styk této emigrace s vůdčí postavou polských nekatolíků, s Rafaelem Leszczyńským, s vlivným

¹ F. Hrejsa, *Sborové Jednoty bratrské v cizině*. Praha 1939; F. Hrubý, *Ladislav Velen z Žerotína*. ČCH 1929/30 i samostatně; týž, *Prosebný list 36 česko-moravských kněží knížeti Kr. Radziwiłłovi z r. 1629*. ČCH 1932, str. 109—113; týž, *Étudiants tchèques aux écoles protestantes de l'Europe occidentale à la fin du XVI et au début du XVII s. Documents*. Brno 1970; O. Odložilík, *Moravští exulanti Jiří a Jan Veselští-Laetové*. ČMM 1930; týž, *Pobělohorská emigrace*. Sborník *Co daly české země Evropě a lidstvu*. Praha 1940, str. 170—176; týž, *Ze zápasů pobělohorské emigrace*. ČMM 1932/3; týž, *Z korespondence pobělohorské emigrace z let 1621—1625*. Věstník král. spol. nauk, tř. I. za rok 1932; týž, *Politické a hospodářské poměry po Bílé hoře. Doba bělohorská a Albrecht z Valdštejna*. Sborník osmi statí. Praha 1934; J. Macůrek, *České povstání 1618—1620 a Polsko*. ČMM 1934; týž, *Čechové a Poláci... I*. Praha 1964, str. 311 a další; týž, *České země a Slovensko 1620—1750*. Brno 1969; týž, *Z osudů pobělohorské emigrace*. Slov. Přehled 1969, č. 6, str. 448—454; B. Šindelář, *Vestfálský mír a česká otázka*. Praha 1968.

činitelem v západní části Polska tj. ve Velkopolsku,² s dávným příznivcem a ochráncem české jednoty bratrské,³ který byl ve styku s českými zeměmi také v době bělohorského povstání,⁴ dále na styk emigrace s pobaltským městem Gdaňskem, položeném na severu Velkopolska, při ústí Visly, které mělo možnost poskytnout cizím přichozím — se zřetelem ke své poloze, k prosperujícímu obchodu i řemeslu — slušnou obživu anebo jim mohlo usnadnit cesty po moři do jiných zemí a států, vzdorujících Habsburkům a protireformaci. Opírá se o prosebné listy českých emigrantů, které se zachovaly — pokud jde o R. Leszczyňského — v soudobých opisech v archivu Czartoryských v Krakově a to jako součást někdejší knihovny a rukopisů Tadeusze Czackého.⁵ Přípisy emigrantů adresované městské radě do Gdaňska jsou uloženy — v originálech — ve Státním archivu v Gdaňsku.⁶ Mnohé indicie k těm i oněm, pokud jde o exulanty, kteří napřed dleli na půdě polské a potom z jiných končin se obraceli na vlivného švédského kancléře, lze nalézt ve Státním archivu ve Stockholmu.⁷

* * *

S R. Leszczyňským pobělohorští emigranti navazovali kontakty už krátce po Bílé hoře, počátkem dvacátých let, kdy z Čech emigrovali především ti, kteří se aktivně podíleli na odboji proti Habsburkům. Po vydání Obnoveného řízení (r. 1627 v Čechách, r. 1628 na Moravě) a po zveřejnění císařského mandátu z 31. VII. 1627, kdy se dala nekatolíkům z řad vyšší společenské vrstvy šestiměsíční lhůta k tomu, aby buď přestoupili k římskokatolické víře nebo se z českých zemí vystěhovali, nastala v tom ohledu další fáze.

V prvním ohledu lze uvést dvě postavy: exkrále Bedřicha Falckého a Adama z Budova, jediného syna Václava Budovce z Budova, předního účastníka bělohorského povstání, popraveného na Staroměstském náměstí. Jestliže exkrál Bedřich doporučoval R. Leszczyňskému z nizozemského Haagu (r. 1625) svého komořího Jiřího Karlika z Nesetic, který t. r. se ubíral se svou rodinou do Polska,⁸ Adam z Budova se ucházel o přízeň

² Srov. o R. Leszczyňském J. Kvačala, *Rafaël hr. Leszczyński*. Varšava 1904.

³ J. Bidlo, *Jednota bratrská v prvním vyhnanství* etc., III. sv. Praha 1929.

⁴ Archiwum Czartoryskich v Krakově, rkp. č. 367, str. 89: list břežského knížete ve Slezsku R. Leszczyňskému z 18. 6. 1620, str. 97 a další; list slezských stavů R. Leszczyňskému z r. 1620. Poslední list se týká poselství, které bylo vysláno z Čech do Polska krátce před Bílou horou a které vedl Slezan J. Dornavius. List byl odevzdán jmenovanému teprve v listopadu, krátce po Bílé hoře. Je ovládnán myšlenkou po zachování míru mezi českými zeměmi a Polskem, volá po zachování dávného přátelství a dobrého sousedství.

⁵ Archiwum Czartoryskich v Krakově, rkp. č. 367 (Biblioteka Tad. Czackiego, akta 1611–1636, pisma cudzoziemców do R. Leszczyňskiego).

⁶ Państwowe archiwum v Gdaňsku. Archiwum miejskie: Bohemika, Moravica, Silesiaca.

⁷ Riksarkivet, Stockholm. Tu např. listy Jana Vlka z Kvítkova, adresované švédskému kancléři A. Oxenstiernovi z Gdaňska v lednu a v květnu r. 1631, v květnu t. r. z Frankfurtu n. O., dále Pavla Skály ze Zhoře témuž, poslané 16. 12. 1630 z Elblágu a 13. 7. 1633 z Frankfurtu n. M. aj.

⁸ Fridrich Rafaelovi Leszczyňskému z Haagu 2. 8. 1625 (viz příl. č. I). Kromě toho též témuž 14. 8. 1625 o vojenských událostech v pobaltské oblasti (Archiwum Czartoryskich, rkp. č. 367, str. 114/5).

R. Leszczyńskiego pro sebe. Činil tak nejprve v zárodku pozdějšího Berlína tj. z Kolína nad Sprévu,⁹ potom z pobaltského města Gdaňska,¹⁰ posléze z velkopolského střediska českých bratří tj. z Lešna,¹¹ kam se Adam Budovec nakonec (před koncem 20. let) s matkou i s dětmi, zřejmě se souhlasem R. Leszczyńskiego odstěhoval.

V téže době navazovali jiní spojení s městem Gdaňskem, které tehdy náleželo k polsko-litevskému státu, ale v 2. fázi třicetileté války bylo ohrožováno a dočasně okupováno Švédy. Z emigrantů tohoto druhu třeba uvést např. Jana Arnolda, příslušníka české šlechty nejasného původu,¹² který po Bílé hoře sloužil několik let v cizích vojenských oddílech, dále moravského exulanta Jana Ehrenreicha,¹³ moravského kazatele Petra Zurchia¹⁴ aj. Z konce 20. let (1629) je datován přípis řady moravských exulantů, kteří přišli na velkopolskou půdu, Kr. Radziwiłłovi.¹⁵

Z 30. let, kdy na jedné straně nastal na evropských bojištích velký neklid a chvílemi se zdálo, že válečné štěstí se odvrací od habsburského tábora, že se české emigraci otvírají cesty zpět do staré vlasti, a kdy na druhé straně po pádu Albrechta z Valdštejna (1634) odešla z českých zemí třetí, podstatně slabší emigrační vlna, pokoušela se řada představitelů české emigrace vejít ve spojení s polskou půdou a to zase s Rafaelem Leszczyńským. Byl to např. bývalý moravský zemský hejtman a přední vůdce stavovského povstání na Moravě Ladislav Velen z Žerotína. Tento se znal s R. Leszczyńským ještě z doby svého mládí, z pobytu v Heidelbergu a ve Florencii. Po Bílé hoře se zdržoval v rozličných místech střední a západní Evropy (ve Slezsku, v Nizozemí, v Berlíně) a nakonec zakotvil v polském dolním Povislí, v městě Elblágu, kde dlel od r. 1628 také jeden z předních vůdců českého povstání, Matyáš Thurn. Odtamtud se Velen obrátil na R. Leszczyńskiego s prosbou o pomoc.¹⁶

V písemném styku s R. Leszczyńským byl tehdy také J. Á. Komenský, který žil od r. 1628 ve velkopolském Lešně a odtamtud hleděl hájit svá práva, pokud jde o spis *Janua linguarum*.¹⁷ Vedle něho se ozval také jiný

⁹ Adam z Budova R. Leszczyńskému 10.–20. 1625 z Kolína n. Spr. (Archiwum Czar-toryskich v Krakově, rkp. č. 367, str. 117/118. Viz příl. č. II).

¹⁰ Týž témuž 8. 9. 1626 z Gdaňska (tamtéž, str. 131/133): „Quoniam vero per deum in integrum restitui nondum queo, imo moram dei, quousque illam in sui gloriam praedestinauerit, patienter ferre omnino debeo... Aqua terraque itus et reditus circa hanc urbem oclusi sunt... Quas angustias pro tuto receptaculo, miseriae pro levamento ego hic repererim. illmae Dnis V. Sagacitati reputandum relinquo. Quae autem tanto majores sunt, quod spe istius beneficii unica nisus familiam meam magno molimine et disprenidio ex parte quoque aegram huc transtulerim...“ Týž témuž 17.–27. 8. 1627 z Gdaňska (tamtéž, str. 140–142). Týž témuž 8.–15. 4. 1627 z Gdaňska (tamtéž, str. 137/8, viz příl. č. III).

¹¹ Týž témuž 5. 4. 1629 z Lešna (tamtéž, str. 163/9, viz příl. č. V).

¹² Jan Arnold z Arnoldštejnu městu Gdaňsku r. 1623 (Państwowe Archiwum v Gdaňsku, odd. Archiwum Miejskie).

¹³ Johann Ehrenreich von Schernowí městu Gdaňsku (tamtéž). Pozn. měst. rady gdaňské na konci: „Lecta 26. aug. 1629. Und seindt dem mährischen Exuli fünf Reichsthaller gewilligt worden.“

¹⁴ Petr Zurchius městu Gdaňsku 8. 5. 1629, Gdaňsk (tamtéž).

¹⁵ Fr. Hrubý, *Prosebný list* etc., c. m.

¹⁶ Lad. Velen z Žerotína R. Leszczyńskému 18.–25. 2. 1631 z Elblágu (Archiwum Czar-toryskich v Krakově, rkp. č. 367, str. 190, viz příl. č. VII).

¹⁷ J. Á. Komenský R. Leszczyńskému 12. 3. 1633 z Lešna (viz příl. č. VIII).

významný Moravan, Karel St. ze Žerotína. Tento sice po Bílé hoře unikl trestům, které se snesly na jeho české a moravské souvěrce, ale nakonec byl nucen se odebrat ze střední Moravy do slezské Vratislavi, ušetřené od všelikých pohrom, které se snesly na Čechy a Moravu. Odtamtud je datována jeho korespondence s R. Leszczyńským,¹⁸ který nabízel Žerotínovi pomoc a útočiště na polské půdě stejně jako Ondřej z Nagłowic, jiný polský ochránce jednoty bratrské.¹⁹

Z dalších českých emigrantů, kteří hledali v 30. letech novou vlast za pomoci R. Leszczyńského, třeba jmenovat aspoň Jana Vlka z Kvítkova,²⁰ někdejšího relátora k Deskám zemským, který dlel v cizině od r. 1628, dále vnuka Václava Budovce z Budova, Václava Teodora z B., který se ozval na adresu R. Leszczyńského, jednou neudávaje místo svého pobytu, podruhé z nizozemského města Groningen.²¹

Z druhé strany hledal spásu, přibližně v téže době, u městské rady v Gdaňsku např. moravský kazatel Pavel Konkordius Kostický, a to spolu s třemi pražskými měšťany (Václavem Synkem, Janem Melichem, Václavem Prácheňským²²).

Ze 40. let 17. století, příznačných pokusy o smír mezi soudobými evropskými velmocemi, ukončených neblahým – pro český národ – vestfálským mírem, pochází několik prosebných listů psaných protestantskými kazateli i příslušníky české šlechty, které byly adresovány městské radě v Gdaňsku. Jejich autory byli např.: Pražský měšťan Pavel Aretin,²³ horlivý stoupenec

¹⁸ Karel St. z Žerotína R. Leszczyńskému 13. 2. 1631 (viz příl. č. VI).

¹⁹ Fr. Hrubý, *Les étudiants...*, c. m., str. 409–411, č. 284.

²⁰ Jan Starší Vlk z Kvítkova R. Leszczyńskému 28. 7. 1631 z Lešna (tamtéž, str. 193), viz příl. č. VII. Listy téhož A. Oxenstiernovi 6. 1. 1631 z Gdaňska (Riksarkivet, Stockholm), 24. 12. 1631 témuž z Frankfurtu n. O. (tamtéž), R. Leszczyńskému 6. 3. a 18. 3. 1634 de Morkau (Archiwum Czartoryskich v Krakově, rkp. č. 367, str. 247/9).

²¹ Václav Teodor z Budova R. Leszczyńskému 8. 4. 1633 (tamtéž, str. 232, viz příl. č. IX). Týž témuž 17. 6. 1633 z Groningen (tamtéž, str. 232/3): „... Pro tot beneficiis ill. Mag. V. Lesznae... quae mihi Pella, mihi Athenae, mihi cibarium, mihi animi et corporis necessarium conditorium fuit, omne hoc ex abundantia gratia ill. Mag. V., antequam ad Belgas... abirem... Sunt autem plures, quibus Leschna tua ill. Mag. volente in his adversae fortunae fluctibus fuit refugium.“

²² Moravský kazatel Pavel Concordius Kostický a 3 pražští měšťané (Václav Synek, Jan Melich, Václav Prácheňský) městu Gdaňsku (Państwowe Archiwum v Gd., Miejskie archiwum): „Unsere grosse not und elend, in welchem wir stecken... Es ist weltkündig, was für bedrängnisse wir in unserem vatterland wegen der religion, sind zehen jahre her, durch soldaten und andere ungelegenheiten haben ausstehen müssen, also dass wir beinahe umb alles das unserige kommen sein und endlich auch, da wir nicht haben wollen apostasieren, das liebe vatterland verlassen müssen. Weil wir dann nun in unserem exilio etliche jäh verbleiben und nicht haben, wovon wir uns sampt unserem weib und kindern ernehren, werden wir genötiget gutte christenliebende herzen umb ein christliches almosen und handreichung anzusprechen und zu bitten. Und weil wir durch gottes schickung auch in diese hoch und weitberümbte stadt Dantzig kommen sein, ist an E. E. G. unseres demütiges bitten, sie wollen sich unser erbarmen und eine christliche handreichung thun und... einen kirchstand... vergünnen... Paulus Concordius Kosticzky, vertriebener prediger aus Mähren, per septem exul, Wentzel Syneck, Hans Melich, Wentzel Prachensky, vertriebene bürger aus der stadt Prag.“

²³ Pavel Aretinus z Ehrenfeldu městské radě v Gdaňsku s žádostí o učitelské místo (1642, tamtéž): „Annus iam decimus sextus agitur, quo... antiquam urbem Pragensem et in ea domum satis commodam..., officium et conditionem honestam, uxorem denique... deserui..., exilium triste absque omni in tam sancta re delibe-

Václava Budovce z Budova a autor mapy české země, zhotovené už r. 1619 a vyryté teprve r. 1632, moravský pastor Jan Nason z Tovačova,²⁴ Jiří Matěj z Těchanic,²⁵ někdy nejvyšší lajtnant švédského krále, bývalý protestantský pastor v Praze (u sv. Štěpána a Apolináře) Jan Hertvicus,²⁶ působící do r. 1639 jako duchovní správce české osady v Sasku, slezský exulant z Krnova²⁷ aj.

* * *

Co vidíme z tohoto nepochybného torza korespondence české pobělohorské emigrace, která se uchýlovala či hleděla uchýlit na půdu polskou a navazovala v tom ohledu spojení s R. Leszczyńským i s městem Gdańskem? Ve stručnosti lze říci: a) Korespondence tato přispívá v mnohém ohledu k poznání osudů české pobělohorské emigrace i česko-polských vztahů v 2. čtvrti 17. stol. b) V žádostech o faru, učitelské místo, o zaměstnání či finanční pomoc ozývají se — jako zpravidla v hlasích každé jiné emigrace, odtržené od původní vlasti — samé lamentace a nářky: na ztrátu majetků ve staré vlasti, na spotřebování všech zásob přinesených do exilu, na nedostatek prostředků k dalšímu životu, na bídu a rozličné nemoce. Na jedné straně se tam objevují tóny zoufalců, unavených dlouhým a smutným exilem, stálým stěhováním z místa na místo, na druhé straně opravdová víra v milosrdenství ze strany polské i sliby, že se odvděčí za prokázané

ratione elegi, inter peregrinos omnimodas miserias in hac mea senectute annum iam septuagesimum sextum attingens de loco in locum non absque maximo damno meo migrans patientissime pertuli... Nunc vero... hanc celeberrimam urbem vestram ante aliquot dies veni cogitans aliquam vivendi commoditatem vel iuventutem erudiendo aut adultiores in principiis astronomiae et geometriae instituendo quaerere. Cum autem mihi in tam longo 16 annorum tempore, in quo ex Bohemia... nulla plane media ad miseram vitam sustentandam supersint, sola tantum spes in Deo et hominibus christianis me foveat, vestram opem... in hac summâ necessitate et inopiâ imploro meam paupertatem sublevare, hanc meam miseram senectutem aliquo honorario recreare et ministris ecclesiae ad templum parochiale et s. Petri suâ intercessionem ad auditores suos me iuvare velint concedere, ne dedignemini officiose et submisse peto. Mappam regni Bohemiae, quam in istis in Bohemia turbis edidi, ... etiam Amplitudini V. submisce et officiose offero... Paulus Aretinus ab Ehrenfeld, olim ad tribunal appellationum in arce Pragensi secretarius."

²⁴ Jan Nason (Johannes Nason Tovacovienus Moravus, olim pastor... in Bohemia) městské radě v Gdańsku v květnu r. 1642 (tamtéž): „Quam miserabilis, quamve deplorabilis status... omnium... pastorum ecclesiae Christi in regno Bohemiae, in Moravia et alibi locorum, omnibus optime notum est... Potius exilium sortemque afflictissimam una cum meis mihi elegi... apud Germanos ob linguae germanicae imperitiam ad functionem seu scholasticam promoveri non possum... Ad vos... confugi et... peto..., ut eleemosinam, si non solum in hac... regiâ urbe, sed etiam extra urbem in vitionibus vestris... colligere... opemque quaerere possim.“

²⁵ Jiří Matěj z Těchanic městské radě v Gdańsku (v srpnu 1643), tamtéž: Odvolává se na své služby ve vojsku polském (vůči Moskvě), dánském i švédském, píše o svém mizerném stavu a žádá o pomoc.

²⁶ Jan Hertvicus, někdy pražský pastor (u sv. Štěpána a Apolináře) městské radě v Gdańsku 8. 4. 1647, Gdaňsk (tamtéž), píše o svých těžkých osudech v emigraci na půdě saské, prosí o pomoc. Týž městské radě v Gdańsku 3. 5. 1647, z Gdańska (tamtéž): „Quâ pietate et modestiâ ante s. pascha facultatem in templis vestris eleemosinam publice colligendi imploravi, eadem nunc quoque idem beneficium in me conferri imploro...“

²⁷ Tamtéž (sine).

dobrodiní nejen vděkem, ale rozličnými službami. c) Listy českých emigrantů jsou psány vesměs v cizích jazycích (latinském, německém, francouzském). Vydávají svědectví o znalosti řady jazyků, která byla mnohým českým emigrantům běžná už doma a která byla později za pobytu v cizině stále více zdokonalována. Naznačují kulturní ráz českého ovzduší už předbělohorské a bělohorské doby i jeho zapojení do širšího středoevropského i evropského vývoje. d) Rozličné prosby českých emigrantů — ať už byly adresovány R. Leszczyńskému či do Gdańska — nezůstaly namnoze neoslyšeny. Přesto, že polsko-litevský stát byl za třicetileté války ve spojeneckých svazcích s Habsburky, že měl ve své vnitřní i zahraniční politice vysloveně katolickou orientaci, že polský královský dvůr (i jeho katolické okolí) viděl přicházející nekatolické emigranty nerad, když mohli posílit tábor polských nekatolíků, a zakazoval proto přijímat zahraniční exulanty v polských královských městech, naděje na zlepšení situace českých pobělohorských emigrantů nechyběla. Vedoucí polských protestantů v čele s R. Leszczyńským, kterého sblížovaly s českými exulanty nejen sympatie v ohledu náboženském, ale i vědomí o dávných smlouvách mezi Čechy a Poláky,²⁸ činil vše možné, aby přichozím z českých zemí pobyt na polské půdě umožnil a usnadnil. Četní z nich zakotvili právě na jeho velkopolských majetcích, zejména v městě Lešně, kde ještě žily pozůstatky z české bratrské emigrace z r. 1548. Nebyla stranou ani městská rada v Gdańsku, která — pokud nemohla zaměstnat exulanty z českých zemí doma — umožňovala jim aspoň odchod dále na západ. Vedle ní pomáhala také městská rada v jiném městě při ústí Visly, v Elblągu, které mělo za třicetileté války klíčový význam: nejen pro polské, ale i švédské záměry na Baltu a kde načas (r. 1644) zakotvil — před svým odchodem do Švédska — také J. A. Komenský.²⁹

PŘÍLOHY

I.

2. 8. 1625, Haag

Bedřich Falcký Rafaelovi Leszczyńskému: Doporučuje mu svého bývalého komořího Jiřího Karlíka z Nesetic, který se odebírá se svou rodinou do emigrace.

(Archiwum Czartoryských v Krakově, rkp. č. 367, str. 114, soud. přepis.)

²⁸ Rafael Leszczyński Albrechtovi z Kolovrat, českému vicekancléři, 24. 12. 1635 (Archiwum Czartoryských, rkp. č. 367, str. 72): Dovolává se starých smluv mezi královstvím českým a polským („prisca inter inclitya Polonorum ac Bohemorum regna illisque annexas provincias compactata“).

²⁹ K tomu Archiwum Państwowe v Gdańsku, rkp. Elbląskie a vlastnoruční poznámka J. A. Komenského v rkp. Album cui nomina e virtutis et eruditionis civitate orta 1646 (Biblioteka Tow. nauk. v Toruni): Haec pauca praestantissimo dno Petro Schönwaldo in sui memoriam reliquit Johannes Amos Comenius Elbingae 5. junii a. 1646.

Fridericus dei gratia rex Bohemiae, comes palatinus Rheni, s. rom. imperii princeps elector, dux Bavariae, marchio Moraviae, dux Silesiae et Lucemburgi, marchio utriusque Lusatiae illustri et magnifico domino Raphaeli Leschinski, comiti de Leschno, palatino belzensi, amico nobis sincere dilecto salutem et omne bonum. Inter caetera mala, quibus respublica christiana nunc temporis maxime affligitur, non ultimo sane loco adnumerandum venit, quod orthodoxae religionis ac patriae libertatis assertores vix reperiant solum, ubi ab hostium saevitiâ tali pedem figere et commorari queant. Tanta calamitatis non modo testis, sed etiam particeps factus est strenuus Georgius Carlick de Neseticz, consiliarius noster fidelis dilectus, qui omnibus suis fere bonis exutus unâque cum uxore et liberis in exilium pulsus asylum et auxilium apud exteros quaerere cogitur. Cum igitur christianae charitatis officium efflagitet, ut huiusmodi afflictorum habeatur ratio nec de benevolo vestro erga eos animo dubitemus, Dnem V. etiam atque etiam rogamus et obtestamur, ut praedictum Georgium Carlick ad ipsius requisitionem consilio et ope sublevare dataque occasione ad meliorem fortunam promovere velit. Quodsi, ut ipse sibi omnino persuasum habet, hae litterae nostrae aliquod apud Dnem V. ponderis obtinuerint, erit id nobis gratissimum. Is vere hoc devinctus beneficio debitam vobis gratiam quibuscunque poterit servitiis referre studebit. Nos autem Dnem V. divinae protectioni commendantes eandem de benevolentia nostrâ certam et securam esse ac manere volumus. Dabantur Haga 2. augusti 1625. V. Dnis benevolus Fridericus.

Illustri et magnifico dno Raphaeli Leschinski, comiti de Leschno, palatino belzensi, amico nobis sincere dilecto.

II.

10.—20. 8. 1625*, Kolín n. Spr.

Adam z Budova (syn Václava z B.) Rafaelovi Leszczyńskému: Žádá o pomoc v emigraci pro sebe i rodinu. Dovolává se památky svého otce.

(Archivum Czartoryských, rkp. nr. 367, str. 117/8, soud. opis.)

Illustrissime domine, dne et patrone summâ observantiâ colende. Mirabitur illma Dom. V., cum manum hanc videbit, nomen leget. Quid mihi tecum? Inquiet, quem de facie non novi, de quo auditione et sermone parum accepi? Fateor quidem audaciam meam stimulos mihi et animum ad scriptionem hanc addidisse et nunc primum epistolâ hâc illmam Dnem V. adfari. Sed diu est, quid illmae Dnis V. humanitas, pietas erga religionis causâ adflictos, facta heroica et tempora nostra animum meum illmae Dni V. devinxerunt. Tempora quidem haec tenebrosa sunt et turbida, quam grave et diuturnum exilii onus non iam libet edissertare. Ipsum fere quinquennium est, ex quo patriâ per iniuriam pulsi bonorum ac fortunarum naufragium fecimus. Imo si quid (quod exiquum) ex illo, ut sic dicam, incendio

* Zde i v některých dalších listech se uvádí dvojí datování. Je vidět, že čeští protestanté užívali někdy starého kalendáře i gregoriánského.

boemico exportavimus, illud tamen omne temporis diuturnitas et rei familiaris gravitas absumpsit. Me, qui cum aliis deo, regi, patriae fidelibus conscientiam ac fidem deo et regno datam potius servare quam hostium tyrannidi adstipulari ac idcirco lubens volens omnia ferocissimorum centaurorum ferociae relinquere malui, me, dico, adeo clades illa adflixit adfligitque cotidie, ut cum uxore dolente et vagientibus infantulis pene ad incitas redigar. De parente meo (sine instantiâ et ambitione scribo), quam egregiam et sinceram, quâ consulendo, quâ iuvando patriae inprimis vero ecclesiae praestiterit operam, postera loquetur aetas, utpote qui sanguine suo intrepide et constanter effuso id obsignavit. De illa Dne V. quoniam idem apud nos melior fama dixit, columnam scilicet, asylum et portum esse miserorum, non dubitavi (quamvis non sine rubore) attenuatâ et atritâ re familiari meâ ad benignitatis et beneficentiae fontes illae Dni V. recurrere. Non exhausturus eos, sed si tantum gratiae favoris et commiserationis possim obtinere, petiturus auxilium, id est aliquam pecuniae summam mutui nomine, ne cum iis, quos natura mihi voluit carissimos, sub hâc exilii mole penitus concidam et contabescam. Deus, spero, post tot nimbos et procellas in desideratissimum patriae portum nos collocabit, ubi non tantum aere hoc alieno lubens me exolvam, sed omni vitae tempore grande hoc beneficium gratâ memoriâ cum omnibus meis recolere non desinam. Haec paucula expressit mihi fiducia humanitatis et pietatis illae Dnis V. et praesens temporum angustia. Benigne igitur interpretetur et ab eo profecta sciat, qui est et manebit illae Dom. V. observantissimus et ad dictissimus Adamus baro de Budova etc., s. regis Bohemiae cubicularius et consiliarius. Coloniae ad Sprevam 10./20. augusti a. 1625.

III.

8.—15. 4. 1627, Gdańsk

Adam z Budova Rafaelovi Leszczyńskému: Sděluje další zprávy a prosí také dále o pomoc.

(Archiwum Czartoryskich, rkp. nr. 367, str. 137/8, soud. opis.)

Illustris ac magnifice domine, dne et patrone summâ et debitâ observantiâ colende. Postquam intellexeram â dno Karlik proficiscente cum dno Kochansky in Poloniam, quod et finem illae Magnificentiae V. tangent sine omni dubio eiusdem et manus exosculaturi, nonquidem sine singulari invidia (ut qui eandem felicitatem ex animo et mihi exoptarem, tum minime tamen debui) tam commodam occasionem negligere, quin non tam per eos, quod ex nomine meo facere ambo promiserunt, quam per quales quales hasce literulas offerendo ac praemittendo illae Magn. V. servitia mea officiosissima simul et gratiae et favori eius me meosque porro recommendarem, in memoriam revocans (utinam summa mea necessitas ita non urgeret) meam non semel iteratam petitionem, ut et illam Magn. V. tam benignam per nobilis. dnum Schlichtingium et rev. dnum Gratianum factam erga me declarationem, cuius nunc de novo repetendo molestiam creare illae Magn. V. nolo. Ipsi igitur, inprimis autem dnus Karlik, au-

thentici testes meae miseriae erunt. in quibus extremitatibus cum uxore et liberis verser et ad haec eo in loco, ubi etiam merae sunt querelae et lamentationes, suppliciter atque, quantum fieri potest, summâ cum observantiâ illmam Magn. V. rogans, cum sustentamentum illud ita gratiose ab illmâ Magn. V. nobis destinatum hûc Dantiscum tanto rerum turbine devenire nequeat, si forte Turonium* aquâ deferri et apud aliquem bonum virum consilio dni Johannis Turnovii** pro interim deponi posset, quousque ipse de aliquo medio huc procurandi cogitarem. Commitens haec tamen omnia voluntati et dispositioni illmae Magn. V., cuius gratiae, favori et benevolentiae me totum recomendo ut et uxor mea illmae dnae conjugi eius, nihil magis exoptans quam occasione aliquâ digna praestare servitia et aspectu et gratiâ eiusdem dignari. Permanens ego cum omnibus meis, quoad vixero. Illmae et magn. Dnis V. ad servitia paratissimus et observantissimus Adamus baro de Budowa. Dantisci 8.—15. april a. 1627.

Illustri ac magnifico dno, dno Raphaeli Leszczyński, comiti de Leszno, palatino belzensi etc., dno et patrono summâ et debitâ observantiâ colendo.

IV.

5. 4. 1629, Lešno

Adam z Budova Rafaelovi Leszczyńskému: Piše o rodinných těžkostech a odevzdává se znovu do jeho ochrany.

(Archiwum Czartoryských, rkp. nr. 367, str. 163/9, soud. opis.)

Illustrissime et magnifice domine dne palatine et patrone summâ et debitâ observantiâ colende. Ante triduum ad illustrem Magnitudinem V. per Cosaeum scripseram. Nunc quia ipse dnus de Ruppa* ei se confert, plenius adhuc per eundem me gratiae et clementiae illustr. Magnif. V. insinuare debui. Et. quidem ex animo doleo, quod unâ tam commodâ occasione excurrere non valeam. Verum ipse illustr. Magnif. V. authentice referre poterit, quae misera mea meorumque conditio sit, testabitur et ipsius solius non insimilis. Deduxi dominam matrem meam septuagenariam et ultra admodum valetudinariam satis difficulter hûc Lesznam, de cuius restitutione et ipsi medici desperant, intumescere enim iam ab utroque latere incipit et signa hydropis produntur, ut certe metuum vitae terminum, nisi deus intervenerit, vix iam fore longiorem nec sciam, quam tuto eam derelinquere debeam. Nil minus, quia spacio unius anni cum dimidio non amplius quam sex septimanas, uxorem meam videre mihi etiam contigit, tum cogar cras deo volente ad eam summis angustiis constitutam iter meum dirigere. Interea quemadmodum proxime sic et porro ad clementiam et gratiam illustr. Magnif. V. tanquam ad asylum confugere non intermitto, humiliter ac ob-

* Toruń, město na dolní Visle.

** Jan Turnovský, synovec proslulého člena jednoty bratrské Šimona Theofila Turnovského (1544—1608), též přední člen jednoty, dlící v emigraci v Polsku.

* Václav Vilém z Roupova, nejv. kancléf z doby vlády Bedřicha Falckého.

servanter rogo, ut consilio et auxilio suo gratiose nobis (cuius miseriae proh deum in dies augentur) succurrat et illustris Magnif. Vra monstret viam ad evitandum quotidie instans Turoni** a Sveco majus periculum, cum quo induciae factae ad tres menses dicuntur. In summâ in gratiam et clementiam illustris Magnif. Vrae me penitus repono et post deum unice confido, ut in locum aliquem modo tuto devenire possim, praesertim cum et uxor mea demum e morbo illo diuturno ac continuo reviviscere quasi incipit, prius tamen expetente et urgente ita dominâ matre percuperet pro interim sola tantum, cum tam prope est Lesznae, eam, quam a novem annis non vidit, invisere et adhuc, antequam e vita excederet, ipsi valedicere, ut et imprimis exiquum illud, quod expectamus post illam, in omnem casum procurare, quâ de re fusio rem relationem dnus de Ruppâ illustri Magnif. Vrae faciet. Deus optimus max. tueatur et conservet illustrem Magnif. Vram praepotenti dexterâ suâ hancque gratiam nobis largiatur, ut valeamus gratiam in nos collatam aeternâ memoriâ recolere et perpetuis servitiis ac officiis nostris demereri, gratiosam resolutionem Turoni*** summo desiderio expectabo. Dabam Lesznae 5. aprilis anno 1629.

Illustris Magnificentiae Vestrae ad officia humillimus et promptissimus omni observantiâ paratissimus Adamus baro de Budowa.

V.

18.—28. 2. 1631, Elblag

Ladislav Velen z Žerotína Rafaelovi Leszczyńskému: Vzpomíná na styky z mládí a prosí o pomoc.

(Archiwum Czartoryských, rkp. nr. 367, str. 190, soud. opis.)

Monseigneur, l'asseurance que j'ay de la continuation de votre affection qu'il Vous a pleu me porter en ma jeunesse tant à Heidelberg qu'en Italie à Florence me donne l'hardiesse de vous importuner de ce peu de lignes par l'occasion du porteur de la presente qui est aussi un des ceux qui exulent à cause de la religion et qui desire s'employer es occasions pour la patrie. C'est pourquoy m'y trouvant obligé aux semblables gens de mon pays, j'ay fasché de l'accomoder et vous supplier puis qu'il a enscore des-sous vostre protection sa femme et ce peu qu'il possède de vouloir l'assister et fournir de quelque chose necessaire à la sustentation de sa vie affin qu'il puisse estre desfravé et retourner avec les barques qui portent vostre blé et courent sur les rivières tantost ca tantost la en grand quantité. Ce que fairez en cecy pour luy, dieu le recompensera infailliblement et moy pour ceste nouvelle faueur me confesseray non moins vostre redouable que monseigneur vostre très humble et très volontaire serviteur Ladislaus Welen baro de Zerotin. D'Elblinque ce 18./28. february 1631.

** Toruń, město na dolní Visle.

*** Dtto.

VI.

12. 2. 1631 Vratislav

Karel St. z Žerotína Rafaelovi Leszczyńskému: Potvrzuje příjem jeho listu, děkuje za projevy přízně, opětuje je ze své strany.

(Archiwum Czartoryských, rkp. nr. 367, str. 189/190, soud. opis.)

Monsieur, vers la fin de l'année passée j'ay reçu la vostre du mois de novembre, par laquell' il vous a pleu de renouveler envers moy vos faueurs precedentes en me donnant nouveau temoignage de l'amitié que me portez, dont je vous baise tres humblement les mains. Vous m'obligez trop et plus que je me puis meriter toutes fois, si jamais j'en ay le moyen, je m'efforçeray de ne paroistre point ingrat. Messieurs vos enfants au passage, qu'ils fait par icy, n'ont point reçu du moy tel service que requeroit mon devoir et leur merites, au contraire ils m'ont porté plus d'honneur que je n'en ay sceu leur rendre à tel que l'obligation demeure de mon coste, tant s'en fault que je puisse pretendre aucune recognoissance ou remerciement, comme vous en avez voulu user en mon endroit par le moyen de la dicte lettre, mais je sçay que çela vient de vostre honnesteté et courtoisie et en tel terme je l'accepte. Quant ans faisons aussitost que j'ay sceu vostre volonté j'ay escrit en Boheme pour en avoir et de bonheur un mien parent, m'en a envoyé trois couples, deux cogs et quatre poulles, desquelles l'une selon que disent çeuils qui en avoyent la charge, est demeurés par le chemin. Je les envoye à Lesno et ay fait prier vostre gouverneur de bien d'en faire ce qu'il vous plaira d'ordonner et par ce que j'espere d'en reconurer d'avantage, vous supplie me commander, si je les doy envoyer au dict lieu ou bien les faire porter autre part, car en cela et en tout auttre chose a moy possible vous serviray avec toute promptitude du meilleur coeur que j'aye comme Votre tres humble et tres affectionné serviteur Charles baron de Zerotin. Wratislaviae ce 12. de feurier 1631.

VII.

28. 7. 1631, Lešno

Jan Vlk z Kvítkova Rafaelovi Leszczyńskému: Děkuje za projevy přízně, prosí o další pomoc.

(Archiwum Czartoryských, rkp. nr. 367, str. 193, soud. opis.)

Monseigneur, ne me permettant encores les grandes commotions de toute la chrestienté et en craignants chasque moment aussy en ce voisinage dangereux inconvenients, comme aussy mon present domestique fort douloureux et tres malheureux estet (car il a pleu à l'eternel de me priver n'a gueres de tous mes chers enfants) de me pouvoir acquitter en personne de mon tres humble devoir, je vien avec ces quatre mots pour me ramentevoir Monseigneur à ceste favorable affection et la paternelle protection,

dont il vous a pleu de m'honorer à mon arriver icy, en vous suppliant Monseigneur de continuer vers moy vostre tres humble et tres obeissant serviteur ceste gratuite inclination, à laquelle je me recommande quand et ma chere femme tres humblement et m'asseure totalement, qu'es toutes mes necessitez principalement, si plaist à Dieu nous prolonger nos miseres presentes, vous ne me desdirez Monseigneur comme mien principal Seigneur et Patron vostre grace, bon conseil et protection. Cependant je prie et prieray ardemment que le tout puissant benisse Monseigneur à vous et à toute vostre tres renommée et tres florissante maison vos années et vos actions genereuses et tres utiles au bien de la chrestienté, d'autant de feliciter que le souhaite celuy qui desire d'obtenir en effect l'honorable tittre. Monseigneur de vostre tres humble, tres obeissant et tres fidel serviteur.

A Lissa le 28. du juillet l'an 1631.

VIII.

12. 3. 1633, Lešno

Jan Amos Komenský Rafaelovi Leszczyńskému: Piše o svém díle Janua Linquarum i o těžkostech spojených s jeho vydáním; žádá o pomoc.

(Archiwum Czartoryských, rkp. nr. 367, str. 229–230, soud. opis.)

Salus nostra crucifixus. Illustrissime domine, dne et patrone humiliter colende. Janua mea trilinguis in usum primo scholae huius sub illmae Magnificentiae V. patrocinio constructa et publicata postmodum vero illmae Mag. Vae respective filiis dedicata Gedani denuo luci exposita est rapideque in scholarum usum ut et alibi diripitur. Quam vero id aemulationem inter typographos ansam praebeat adeoque iam aliis atque aliis locis (de quo monitus sum) recudere parent homines lucris suis intenti posthabito quâ fide, quâque diligentia res geratur. Ego bonorum virorum commendationibus unum Hunefeldium, dantiscanum typographum de ecclesiis orthodoxis (etiam postumo biblico opere) meritissimum virum elegi, cui negocium opusculi toties, quoties opus recudendi committatur. Qua ratione autem hominum quaestus inique avidorum coerceri possit licentia, non video, nisi ut ser. regis privilegio instruaturn Hunefeldius, quod et aliorum dextre iudicantium judiciis approbatur. Et ita omnino fieri necesse est, si non nisi emendatissime libellum prostare cupimus. Ad illmam igitur Magnificentiam V. praedicti Hunefeldii et omnium, qui pro ipso intercedunt nomine, hanc unam petitionem humiliter depono, ne gravetur illma Magnificentia V. tale indultum (quod uno verbo poterit) à ser. regia Mte dno dno nostro clementissimo impetrare sive hâc, quam subministramus sive aliâ formulâ. Ita illma Magnificentia V. rem tanto studiorum... dignam praestabit remque communem iuventutis utiliter promovebit, quam summo rerum praesidi misericordii deo supplex commendo. Lesznae 12. marti 1633. Illmae Magnificentiae V. perpetuus addictissimus J. Comenius.

IX.

8. 4. 1633

Václav Teodor z Budova (vnuk V. B. z B.) Rafaelovi Leszczyńskému: Děkuje za jeho pomoc, slibuje vděk i služby.

(Archiwum Czartoryských, rkp. nr. 367, str. 232, soud. opis.)

Je ne laisse encor de vous molester et croy que je ne suis né que pour vous importuner par mes inaggreables lettres. Et veritablement si la bonté (plustost à dire) divinité de vostre naturel et l'affection que m'avez toujours tesmoignée, Monseigneur, ne m'en donnoyent de l'assurance, je n'oserois jamais m'y hazarder et de mesler mes lettres (point dignes qu'ils voyent la lumiere) avec les celles de Monseigneur vostre fils et les faire presenter devant Vre Excellence. Quant à cela je suis par la grandeur et infinité de vos bienfaits tellement à vous obligé que je ne peu laisser et ne lairay d'autant que tous les membres et mon corps feront leur office, l'ame donante la vie ne sortira et la par ce ne trenchera le fil de ma vie. Pour moy qui je suis un de vos très humbles esclaves travaille je selon mon pouvoir que je puisse la fleur de ma jeunesse consommer en bonnes estudes et telles exercices, lesquelles me pourront estre profitable. Pourtant le fondement de l'estude par l'aide de dieu iray je confirmer un pais etrangeres selon que les tenues despenses (qu'ils y sont) permetteront pour estre une fois un digne et profitable serviteur de nostre patrie et pour recevoir le plus desirés moyens de vous, Monseigneur, pouvoir avec toute vostre famille assez dignement servir et gratitude tesmoigner. De teste commandez et disposez de moy comme Monseigneur. De vostre tres humble et tres obeissant garçon serviteur Wenzel Theodor B. de Budowa.

Donné le 8. d'april l'an 1633.

LA CORRESPONDANCE DES EMIGRÉS TCHÈQUES APRÈS LA BATAILLE À MONTAGNE BLANCHE

L'étude présente constitue une petite partie d'une monographie plus large concernant les émigrés tchèques après la bataille de la Montagne Blanche (1620) et à l'époque de la Guerre de Trente ans. C'est un des resultats de mes études que j'avais effectuées en Pologne et d'ailleurs après la première et la deuxième guerre mondiale dans d'ifferents archives et bibliothèques européennes en rassemblant une quantité considerable de differents documents remarquables concernant les émigrés tchèques après la Montagne Blanche qui n'ont pas encore été publiés.

Les émigrés tchèques se refugiaient après la Montagne Blanche, comme on le bien sait, en Silesie, en Pologne, en Hongrie, d'autres s'acheminaient vers differents pays de l'Occident. Leur sort était ça et là different. La branche bohème de l'Union qui s'est installée sur les terres du comte Raphael Leszczyński à Leszno en Grande Pologne jouissait du secours et du soin de R. Leszczyński, quoique même là la vie devenant plus chère ne manqua pas d'aggraver les difficultés des refugiées. Le sort d'autres refugiés en Europe occidentale n'était pas toujours favorable. Voilà pourquoi qu'ils s'adresserent à R. Leszczyński dans leur détresse et misère en le demandant de l'appui, de l'aide à cause de leur exile prolongé.

C'étaient par exemple: Adam de Budova, fils unique de Vaclav Budovec de Budova, membre de la revolte et decapité après, Vaclav Teodor de Budova, petit fils du V. B. de B., Ladislav Velen de Žerotin, chef de la revolte en Moravie, J. A. Komenský, Charles de Žerotin, Jean Vlk de Kvitkov et d'autres.

Bref, cette correspondance permet d'entrevoir le tableau des destinées de nombreux personages tchèques et peut reveler bien des choses sur leur vie après la Montagne Blanche.